

Voorwoord

In het westen wordt de term ‘Midden-Oosten’ te pas en vooral te onpas gebruikt. Vanuit Europa gezien ligt dit historische en geografische gebied in het Oosten, maar niet zo ver weg als het ‘Verre Oosten.’ Vandaar dat in de moderne tijd de initiële eurocentrische benaming voor dit gebied het ‘Nabije Oosten’ was. Rond 1900 dook echter de term ‘Midden-Oosten’ op in Groot-Brittannië en werd vervolgens gemeengoed.¹ Maar welke geografische, etnische, economische, culturele, religieuze en politieke diversiteit ligt verscholen achter de zo gebruikelijke aanduiding ‘het Midden-Oosten’? In dit nummer over de rijke geschiedenis van het Midden-Oosten besteedt *Groniek* aandacht aan al deze zaken.

Er bestaan verschillende geografische interpretaties, maar over het algemeen worden de landen van Noord-Afrika en West-Azië (Marokko, Algerije, Tunesië, Libië, Egypte, Palestina/Israël, Libanon, Syrië, Jordanië, Saoedi-Arabië, Jemen, Oman, de Verenigde Arabische Emiraten, Qatar, Bahrein, Koeweit, Irak en Iran) gezamenlijk aangeduid als het Midden-Oosten.² De grenzen van deze jonge natiestaten werden grotendeels bepaald door westerse koloniale machten in 1878 tijdens het Congres van Berlijn toen de zogenaamde *Oosterse Kwestie* opgelost moest worden.³ Er werd echter geen rekening gehouden met de etnische, culturele en religieuze diversiteit van het gebied wat resulteerde in regionale, maar ook nationale en internationale conflicten, die anno 2018 onopgelost blijven.

Deze langdurende conflicten, tezamen met terroristische aanslagen in het westen en de vluchtelingen crisis die Europa voor een groot vraagstuk heeft geplaatst, hebben ervoor gezorgd dat er tegenwoordig een negatief beeld is ontstaan van het Midden-Oosten. De negatieve connotatie met het Midden-Oosten wordt alleen maar verder gevoed door berichtgeving van westerse media en heftige discussies tussen westerse politieke partijen die beiden hun weerslag hebben op de stemming in de Europese huiskamers.⁴ Zo berichtten media vaak over terroristische aanslagen, gepleegd door islamitische fundamentalisten, en enorme massa's vluchtelingen die druk uitoefenen op de grenzen van Europa. Rechts-populistische partijen, zoals de Partij Voor de Vrijheid (PVV) onder leiding van Geert Wilders, de UK Independence Party waarvan Nigel Farage tot 2009 lijsttrekker was, en Front National onder Marine Le Pen, waarschuwen de bevolking voor de gevaren van islamitische immigranten voor de Europese beschaving.⁵ Maar

ook de Nederlandse premier, Mark Rutte, liet zich in het televisieprogramma *Zomergasten* negatief uit over Nederlandse Turken toen zij in 2016 in Rotterdam de ambassade bestormden en reageerde met: 'Ga zelf terug naar Turkije. Pleur op.'⁶ Dit soort uitlatingen, gecombineerd met de langdurende en gewelddadige conflicten in het Midden-Oosten, hebben de regio een slecht imago opgeleverd bij de westerse bevolking.

In deze editie wil *Groniek* graag inzicht verschaffen in de geschiedenis van het Midden-Oosten en hierbij minder gangbare aspecten van haar verleden uitlichten om de lezer zo kennis te laten maken met een andere kant van het Midden-Oosten. Een goed begrip van de geschiedenis van het Midden-Oosten is daarnaast van belang om inzicht te krijgen in de huidige problematiek in deze regio. Geen regio op aarde kent immers zo'n grote culturele, politieke, religieuze en etnische diversiteit als het Midden-Oosten.

Deze diversiteit heeft het te danken het aan haar geografische ligging, op het kruispunt van Afrika en Eurazië. Hier ontstonden – naast andere plekken – de allereerste beschavingen, zoals hoogconjuncturen als de Egyptische en Mesopotamische, die gekarakteriseerd werden door landbouw, stedenbouw, het schrift en het ontstaan van de eerste grote levensbeschouwingen.⁷ Zo kennen de drie grootste monotheïstische religies, het jodendom, het christendom en de islam hier hun oorsprong. Vanaf ca. tweehonderd v. Chr. konden verscheidene religies, maar ook goederen, dieren, mensen en bovenal kennis vanuit de beschavingen van het Midden-Oosterse, zich via de Zijderoute verspreiden. Op deze manier vormde de Zijderoute het doorgeefluik tussen de westerse en oosterse culturen.⁸

Vanaf de zevende eeuw n. Chr. werd de islam geleidelijk aan de dominante religie in het Midden-Oosten na een reeks snelle Arabische veroveringen op het Byzantijnse, Sassanidische en Noord-Afrikaanse grondgebied, door onder andere de dynastieën van de Omajjaden en Abbasiden. Deze Arabische kalifaten verenigden voor het eerst in de geschiedenis het hele Midden-Oosten als een afzonderlijke regio en creëerden de dominante etnische identiteit die vandaag de dag nog steeds bestaat. Vooral onder het kalifaat van de Abbasiden kwam er een lange periode van politieke stabiliteit waardoor cultuur en wetenschap opbloeden. Het culturele erfgoed van de veroverde regio omvatte Romeinse, hellenistische, Indische, Assyrische en Perzische invloeden waardoor de Abbasiden toegang hadden tot alle belangrijke werken van alle culturen die het rijk behelsden. Het gevolg was een tijdperk van hoge cultuur en innovatie in de wetenschap, geneeskunde, astronomie, filosofie, kunsten en architectuur, die aangeduid wordt als het 'islamitische

gouden tijdperk' (750-1258).⁹ De wetenschappelijke vorderingen in dit tijdperk vormden een bron van inspiratie voor de Europese Renaissance en zijn bepalend geweest voor de huidige westerse wetenschap. Zo vertaalde het islamitische rijk kennis van onder andere Aristoteles en Plato en ontwikkelde hieruit een eigen islamitische filosofie, introduceerde getallen, waaronder het cijfer nul vanuit India ('sifr' in het Arabisch) en aanvaardde het Ptolemeïsche, geocentrische wereldbeeld al veel eerder dan Europese geleerden deden. Er kwam echter een eind aan de zogenaamde 'Gouden Tijd' door de christelijke kruistochten uit het westen in de elfde en twaalfde eeuw en de invasie van de Mongolen uit het oosten in de dertiende eeuw onder leiding van Dzjengis Khan.¹⁰

Onder de Mongoolse invallen kwam er een migratie van Turkse nomaden op gang, de Seltsjoeken, die uiteindelijk leidde tot de val van het Byzantijnse rijk in 1453 en het ontstaan van het Ottomaanse rijk. Waar het Ottomaanse rijk in de vijftiende en zestiende eeuw nog een periode van bloei kende, zette vanaf 1650 langzaam het verval van het rijk in. Volgens de meeste historici ligt de ernstige verzwakking van het instituut van het sultanaat ten grondslag aan dit verval, maar ook werd het rijk bedreigd van zowel buitenaf, door westerse imperialistische mogendheden, als van binnenuit, aldaar verschillende bevolkingsgroepen een eigen natiestaat wilden stichten.¹¹ In de Tanzimaatperiode (1839-1876) werd gepoogd weerstand te bieden aan externe agressieve Europese mogendheden en nationalistische bewegingen door defensieve modernisering. De hervormingen werden echter door veel moslims ervaren als een buitenlandse bedreiging voor de islam.¹² Uiteindelijk viel een groot deel van het verzwakte Ottomaanse rijk in de negentiende eeuw ten prooi aan de Franse en Britse imperiale machten totdat het na de Eerste Wereldoorlog definitief ontmanteld werd. Het Midden-Oosten werd verdeeld in de huidige staten en tezamen met de zionistische kolonisatie van Palestina vormt dit de complexe religieuze en politieke dynamiek die heeft geresulteerd in de huidige verwoestende conflicten in het Midden-Oosten.¹³

Groniek neemt u mee langs deze lange en rijke geschiedenis beginnend in de Oudheid met een artikel van Karin Polinger Foster waarin ze ingaat op de bijzondere relatie tussen Mari, een oude stad in Syrië die van belang was vanwege zijn strategische ligging op de route tussen de Sumerische steden en de Mediterrane wereld, en de Minoërs. De 20.000 gevonden tabletten in de ruïnes van het paleis in Mari vormen een rijke bron aan informatie over de sociale, politieke en economische geschiedenis in de achttiende eeuw v. Chr. van deze relatief onbekende stad in het Midden-Oosten.

Ook Wout van Bekkums artikel begint in de Oudheid, maar doorkruist dan de hele Joodse geschiedenis in zijn zoektocht naar een verband tussen de stad Jeruzalem in de Oudheid en de Israëli's nu. Aanleiding hiervan is Donald Trumps erkenning van Jeruzalem als de hoofdstad van Israël. In zijn artikel analyseert van Bekkum op welke gronden de joodse traditie en religie verklaren dat alleen Joden aanspraak kunnen maken op deze stad terwijl er ook islamitische en christelijke claims op de stad bestaan.

Vervolgens neemt Hasan Çolak de lezer mee naar het vroege Ottomaanse Rijk in de vijftiende eeuw. In zijn artikel werpt hij een nieuw licht op tolerantie jegens niet-moslims in het Ottomaanse Rijk en analyseert hij zowel de aard van deze tolerantie als de beperkingen van het gebruik van dit begrip vanuit westers perspectief. In het volgende artikel besteedt redacteur Willem van der Sluis juist aandacht aan de periode van het late Ottomaanse Rijk. Hij werpt licht op de eerste ideologische reactie op de intrede van de moderniteit en het westers imperialisme, het islamitisch modernisme. In het bijzonder staat de grondlegger Jamal ad-Din "al-Afghani" centraal. Deze intellectueel en politiek activist van Perzische afkomst probeerde het klassiek islamitische en het modern westerse gedachtegoed te verenigen met als doel het westerse imperialisme het hoofd te bieden.

Tot slot gaat Kiki Santing in haar artikel in op de Egyptische Moslimbroederschap die zich sinds de jaren zeventig regelmatig negatief heeft uitgelaten over de Joden in haar tijdschrift *De Oproep (al-da'wa)*. Op basis van de geschiedenis van de moslimbroederschap en een analyse van haar uitlatingen over Joden in haar tijdschrift, betoogt Santing dat deze negatieve retoriek veel meer is dan een simpel geval van moslim-antisemitisme.

In het supplement analyseren redacteurs Rozemarijn van Grieken en Matina Nieuwenhuis in de 'Hoog van de Toren' wat de relevantie is van migratiegeschiedenis voor de huidige Europese vluchtelingen crisis en concluderen zij dat migratie van alle tijden is, maar dat de huidige migratiestromen wel zichtbaarder zijn dan ooit.

Historica en conservator Wendy Landewé-van der Veen schrijft in de rubriek 'Levend Verleden' over de bijzondere geschiedenis van Huis Doorn. Geliefd bij de bevolking van Doorn, maar gehaat door de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog, verbleef de Duitse keizer Wilhelm II als balling in Huis Doorn. Aan de hand van oude foto's, brieven en het dagboek van zijn vleugeladjutant schetst zij de laatste jaren van de gevallen Duitse keizer, die in 1918 precies honderd jaar geleden naar Nederland vluchtte.

Redacteurs Hielke van Duuren en Ingwer Walsweer sluiten het

supplement af met een recensie over de tentoonstelling *Escher op Reis* die in het kader van de Culturele Hoofdstad Leeuwarden te zien is in het Fries Museum. Samen met andere geboren Friezen zoals Mata Hari, Saskia van Uylenburgh en Alma-Tadema vullen de werken van Maurits Escher het Fries Museum tijdens dit belangrijke culturele jaar. Maar hoe Fries was Escher eigenlijk?

De redactie van *Groniek* wenst u veel leesplezier toe.

Noten

1. Clayton R. Koppes, "Captain Mahan, General Gordon and the origins of the term 'Middle East'" *Middle Eastern Studies*, vol. 12 no. 1 (Januari 1976): 95-98.; Peter Beaumont, Gerald H. Blake en John Malcolm Wagstaff, *The Middle East: A geographical study* (Londen: David Fuelton, 1988), 16. Om meer te lezen over kritiek op het gebruik van de term 'Midden-Oosten' lees ook Hassan Hanafi, "The Middle East, in whose world? Primary reflections," in *The Middle East in a globalized world: Papers from the Fourth Nordic Conference on Middle Eastern Studie, Oslo 1998*, eds. Bjørn Olav Utvik en Knut S. Vikør (Bergen: Nordic Society for Middle Eastern Studies, 2000), 1-9.
2. John A. Shoup, *Ethnic groups of Africa and the Middle East: An encyclopedia* (Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 2011), 16-17.
3. De *Oosterse Kwestie* verwijst naar de politieke en economische instabiliteit van het Ottomaanse Rijk van de late achttiende tot vroege twintigste eeuw die de fragiele *balance of power* in Europa dreigde te verstoren. Tijdens het Congres van Berlijn (1878) werden de grondgebieden van het Ottomaanse Rijk opnieuw ingedeeld door Europese mogendheden als Groot-Brittannië, Rusland, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en de Balkanstaten onder leiding van Duits bondskanselier Otto von Bismarck. Dit werd destijds noodzakelijk geacht door de westerse mogendheden omdat er gevreesd werd voor het uiteenvallen van het rijk vanwege zijn interne instabiliteit. Zie ook Leslie Rogne Schumacher, "The Eastern Question as a Europe question: Viewing the ascent of 'Europe' through the lens of Ottoman decline," *Journal of European Studies* 44.1 (2014): 64-80.; Matthew Smith Anderson, *The Eastern question, 1774-1923: A study in international relations* (Londen: Macmillan, 1966).
4. Z. Lockman, *Contending visions of the Middle East: The history and politics of orientalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 92.; Bert Koenders, 'Toespraak Bert Koenders bij het grote Midden-Oosten debat.' <https://www.pvda.nl/nieuws/toespraak-bert-koenders-bij-het-midden-oosten-debat/> (geraadpleegd op 20 juli 2018). Voor meer informatie over de manier waarop westerse media de beeldvorming over het Midden-Oosten beïnvloeden en de beperkingen daarvan zie

Voorwoord

Joris Luyendijk, *Het zijn net mensen: Beelden uit het Midden-Oosten* (Amsterdam: Podium, 2006).

5. Leo Lucassen, "Peeling an onion: The 'refugee crisis' from a historical perspective," *Ethnic and racial studies*, vol. 41, no. 3 (4 augustus 2017): 384.
6. VPRO, 'VPRO Zomergasten: Mark Rutte,' <https://www.vpro.nl/programmas/zomergasten/kijk/afleveringen/2016/Mark-Rutte.html> (geraadpleegd op 1 augustus 2018).
7. John R. McNeill and William H. McNeill, *The human web: A bird's-eye view of world history* (New York: Norton, 2003), 48-51.
8. Peter Frankopan, *The silk roads: A new history of the world* (New York: Vintage Books, 2017), 27-28, 243-44.; Frances Wood, *The silk road: Two thousand years in the heart of Asia* (Londen: The British Library, 2003), 7-10.
9. Sommige historici trekken deze periode van innovatie en bloei door tot de vijftiende eeuw toen Mehmet II definitief een wereldrijk maakte van het Ottomaanse rijk door zijn agressieve expansiepolitiek en zijn bekende landhervormingen en bestuurlijke hervormingen. Zie: Ö. Oktay, "Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' revisited," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 42, no. 2 (1999): 226-246.
10. Amira K. Benson, *The great caliphs: The golden age of the Abbasid Empire* (New Haven, Londen: Yale University Press, 2009), 158-161.; Jason Porterfield, *The Islamic golden age and the caliphates* (New York: Rosen Publishing, 2017), 30-31.
11. Jane Hathaway en Karl K. Barbir, *The Arab lands under Ottoman rule, 1516-1800* (New York: Pearson), 8.; William L. Cleveland, *A history of the modern Middle East* (Philadelphia, PA: Westview Press, 2016), 57-64.;
12. Cleveland, *A history of the modern Middle East*, 81-89.
13. Cleveland, 149-152, 239-249.